

MAŁGORZATA STĘPIEŃ-NYCZ

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński, Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Kraków
e-mail: m.stepien@uj.edu.pl

Sprawozdanie z sesji poświęconej pamięci Profesor Marii Przetacznik-Gierowskiej, Kraków, 13 marca 2015 roku

W zalewie bieżących informacji i doniesień o nowych dokonaniach naukowych oraz pod presją konieczności dążenia naprzód często brakuje czasu na chwilowe przystąpienie i spojrzenie wstecz, na refleksję nad dotychczasowym dorobkiem starszych pokoleń, na odnajdywanie źródeł obecnych odkryć naukowych w ich pracach. Mimo kumulacji wiedzy kolejnych pokoleń wiele prac odchodzi w zapomnienie i patrząc z boku, może się wydawać, że osiągnięcia te nie są już dziś wykorzystywane. Bliższe jednak przyjrzenie się odkrywa wpływ zarówno osób, jak i ich dzieł na osiągnięcia współczesnej nauki i kształtowanie obecnego pokolenia naukowców. Okazją do takiego wnikliwego przyjrzenia się stają się zwykle jubileusze lub znaczące rocznice. Warto w tym miejscu przypomnieć ważne dla polskiej psychologii rocznice z ostatnich lat: 100. rocznica powstania Polskiego Towarzystwa Psychologicznego (2007), jubileusz 80-lecia istnienia Zakładu Psychologii Rozwojowej i Wychowawczej im. S. Szumana na Uniwersytecie Jagiellońskim (2009) oraz 110. rocznica utworzenia Pracowni Psychologii Doświadczalnej przez Władysława Heinricha na Uniwersytecie Jagiellońskim (2013).

W marcu bieżącego roku sposobnością do przywołania wspomnień i przypomnienia dokonań naukowych polskiej psychologii rozwojowej stała się 20. rocznica śmierci Profesor Marii Przetacznik-Gierowskiej. Z tej właśnie okazji 13 marca 2015 roku odbyła się w Krakowie sesja naukowa zatytułowana *Ma-*

ria Przetacznik-Gierowska. Dzieło, inspiracje, wspomnienia. Sesję przygotowała i prowadziła dr hab. Dorota Kubicka. Spotkanie, które miało miejsce w Sali im. Bobrzyńskiego w Collegium Maius UJ, zgromadziło wielu uczestników – zarówno współpracowników i uczniów Profesor Przetacznik-Gierowskiej, jak i przedstawicieli młodszych pokoleń, którzy Panią Profesor mieli możliwość poznać jedynie poprzez Jej naukowe dzieła.

W imieniu Dyrekcji Instytutu Psychologii uczestników przywitała dr hab. Dorota Czyżowska. Następnie zwróciła uwagę, iż niewątpliwie pozostawiony dorobek naukowy Profesor Przetacznik-Gierowskiej to dzieło Jej naukowego życia, ale dziełem tym są także Jej wychowankowie i następcy.

Wystąpienia w sesji rozpoczęło przedstawienie sylwetki Profesor Marii Przetacznik-Gierowskiej przez Profesor Marię Kielar-Turską, Jej uczennicę i wieloletnią współpracownicę. Maria Przetacznik-Gierowska była z wykształcenia polonistką, co wykorzystywała, prowadząc – we współpracy z Profesorem Stefanem Szumanem – badania nad rozwojem językowym dzieci. Oprócz pracy uniwersyteckiej, która przez wiele lat miała charakter wolontaryjny, była zatrudniona w służbie zdrowia i prowadziła szkolenia dla personelu żłobków. To połączenie pracy naukowej z jej praktycznymi zastosowaniami uwidacznia się w wielu późniejszych publikacjach, między innymi tych dotyczących analizy znaczenia środowiska instytucjonalnego dla rozwoju małego dziecka. Maria Przetacz-

nik-Gierowska była niezwykle aktywnym naukowcem. Wyjeżdżała na stypendia do Francji i Szwajcarii (do takich wyjazdów zachęcała także swoich uczniów), tłumaczyła na język polski ważne prace psychologiczne (np. książki Jeana Piageta), wydawała własne studia naukowe (w sumie opublikowała 22 książki i ponad 80 artykułów). Warto także podkreślić, że oprócz rezultatów prowadzonych badań empirycznych w Jej pracach pojawiały się ważne rozważania teoretyczne, dotyczące między innymi istoty rozwoju, mechanizmów zachodzących zmian rozwojowych czy też sposobów badania rozwoju.

Wątek rozważań teoretycznych zawartych w pracach Marii Przetacznik-Gierowskiej rozwinął dr hab. Adam Niemczyński, prof. GWSH, w wystąpieniu *Teoria rozwoju w dziele Marii Przetacznik-Gierowskiej*. Zwrócił on uwagę, że Profesor Przetacznik-Gierowska podjęła trzy główne kwestie psychologicznych teorii rozwoju, udzielając na nie dualistycznych odpowiedzi. Przy rozważaniu pojęcia rozwoju podkreślała, że zarówno rozwija się człowiek, jak i kształtują się jego funkcje psychiczne. Rozwój postępuje w cyklu życia, gdy człowiek uczestniczy w procesach kulturowych. Podejmując rozważania dotyczące czynników potrzebnych do rozwoju psychicznego, Maria Przetacznik-Gierowska zwracała uwagę z jednej strony na warunki przyrodnicze (i aktywność adaptacyjną człowieka w tychże warunkach), a z drugiej na kulturowe formy życia gatunku ludzkiego i własną aktywność podmiotu w społecznych interakcjach. Odpowiadając na pytanie o naturę rozwoju, Profesor Przetacznik-Gierowska wskazywała nie tylko na znaczenie ontogenezy człowieka według epigenetycznego planu rozwoju, ale także na gotowość użycia przez podmiot narzędzi kulturowych w celu regulacji własnego zachowania w świecie wartości. Zatem ów dualizm odpowiedzi na ważne pytania psychologii rozwoju człowieka wynika z podkreślania z jednej strony roli czynników związanych z wyposażeniem biologicznym, a z drugiej – roli kultury i własnej aktywności człowieka w świecie kształtowanym przez kulturę.

Oprócz zagadnień teoretycznych Profesor Przetacznik-Gierowska poświęcała też wiele uwagi badaniom empirycznym. W Jej pracach naukowych szczególne miejsce zajmowała problematyka rozwoju językowego dzieci. Wielość perspektyw, z których to zagadnienie ujmowała, przedstawiła prof. dr hab. Maria Kiela-Turska w referacie zatytułowanym *Studia Marii Przetacznik-Gierowskiej nad językiem dziecka w różnych kontekstach społecznych*. Studia te prowadzone były na różnych poziomach złożoności wypowiedzi językowej, między innymi na poziomie słownictwa, zdań, tekstów, a także językowej aktywności twórczej z uwzględnieniem zarówno wytwarzania tekstów, jak i ich recepcji. Analiza słownictwa (prowadzona między innymi na podstawie dzienników mowy, w tym dzienników prowadzonych samodzielnie) obejmowała takie zagadnienia, jak analiza treści słownika dzieci, obserwacja zmian zasobu słownikowego i śledzenie zmienności interindywidualnej w tym zakresie, psychologiczna analiza funkcji części mowy w języku dziecka czy też badanie reprezentacji poznawczej świata na podstawie analizy dzienników mowy. Równie skomplikowany jest obraz analiz prowadzonych na poziomie złożonych wypowiedzi – zdań i tekstów. Obejmowały one między innymi zagadnienie struktury wypowiedzi i ich funkcji intencjonalnej, analizę logiki wypowiedzi w odniesieniu do bogactwa i złożoności struktur gramatycznych, analizę różnic środowiskowych w zakresie rozwoju językowego i socjokulturowe uwarunkowania tego rozwoju. Zatem również w prowadzonych badaniach nad językiem dostrzec można wspomniany dualizm, przejawiający się w jednoczesnym uwzględnianiu różnych czynników rozwoju: związanych z rozwijającą się jednostką i z jej społeczno-kulturowym środowiskiem.

Istotna rola środowiska w rozwoju jednostki uwidacznia się także w pracach podejmujących zagadnienie wychowania, na co zwróciła uwagę dr hab. Grażyna Makiełło-Jarza w wystąpieniu *Miejsce wychowania w twórczości Marii Przetacznik-Gierowskiej*. Szczególne znaczenie – nie tylko teoretyczne,

ale także praktyczne – miały badania Profesor Przetacznik-Gierowskiej nad rolą środowiska wychowawczego w rozwoju dziecka. Porównanie rozwoju dzieci wychowujących się w domu rodzinnym, żłobku i domu małego dziecka pozwoliło na wypracowanie takiego schematu opieki nad dzieckiem w instytucjach, by niwelować wpływ negatywnych aspektów tych środowisk. Również badania nad wpływem choroby przewlekłej na rozwój dziecka, prowadzone z udziałem dzieci przebywających w sanatoriach, pozwoliły dostrzec nie tylko oddziaływanie samej choroby somatycznej, ale także środowiska, w którym dziecko przebywa, na jego rozwój. Podobnie jak w odniesieniu do zagadnienia rozwoju językowego problematyka wychowania była ujmowana przez Marię Przetacznik-Gierowską wieloaspektowo: zarówno z poziomu mikrostruktury (jako interakcja dwóch podmiotów), jak i makrostruktury. Profesor Przetacznik-Gierowska zwracała uwagę, że w rozwoju nie można abstrahować od wychowania, podobnie jak w wychowaniu nie można pomijać rozwoju. Warto podkreślić też w tym kontekście praktyczny wymiar prowadzonej działalności naukowej, przejawiający się między innymi w otwarciu w szkole podstawowej pracowni psychologii dziecka (działającej do dzisiaj), w której nie tylko prowadzono badania, ale także wspierano dzieci, nauczycieli i rodziców w procesie wychowania i rozwoju.

Wystąpienie dr hab. Grażyny Makiełło-Jarży zakończyło pierwszą część sesji zatytułowaną *Dzieło*. W części drugiej – *Inspiracje* – wygłoszono trzy referaty pokazujące wpływ Marii Przetacznik-Gierowskiej i Jej pracy na różne, podejmowane w ciągu lat (również współcześnie) zagadnienia. Przywołane inspiracje dotyczyły w znacznej mierze problematyki najbliższej Marii Przetacznik-Gierowskiej, czyli kwestii związanych z rozwojem językowym. Warto podkreślić, że prowadzone z Jej inspiracji badania obejmowały szerokie spektrum analiz zarówno psychologicznych (które przedstawiła dr Maria Ligeża w wystąpieniu *Badania nad pytaniami i narracją*), jak i językoznawczych, o których mówiła dr hab. Joanna Rokita-Jaśkow, uczennica

prof. dr hab. Anny Niżegorodcew, współpracownicy Profesor Przetacznik-Gierowskiej. Trzeci referat, *Rozwojowe podejście do badania twórczości*, wygłoszony przez dr hab. Dorotę Kubicką, ukazywał inspiracje nie tylko w zakresie podejmowanej problematyki twórczego działania dzieci, ale także podejścia do projektowania i prowadzenia badań oraz analizy zebranego materiału. Warto zwrócić uwagę na badania obserwacyjne, pozwalające zarejestrować i analizować pełny cykl działania dziecka, a nie tylko ostateczny wytwór; szczegółową i drobiazgową analizę zebranego materiału obserwacyjnego w kontekście pełnego cyklu działania, aby wydobyć z niego psychologiczny sens tego działania; ilościowe opracowanie zebranych danych, a także pokazywanie rozwojowej zmienności organizacji działania, w tym działania twórczego.

Podsumowując część *Inspiracje*, dr hab. Magdalena Smoczyńska podkreśliła, że dzięki aktywności Profesor Przetacznik-Gierowskiej w Krakowie uprawiano psycholingwistykę, zanim ta dziedzina powstała na świecie. Zaznaczyła również, że choć zainteresowania Profesor Przetacznik-Gierowskiej skupiały się przede wszystkim wokół problematyki rozwoju językowego, to jednak potrafiła Ona łączyć te zainteresowania z tematami, które były potrzebne społecznie (jak np. znaczenie środowiska wychowawczego w rozwoju), a ponadto zostawiała swoim uczniom i współpracownikom swobodę w zakresie podejmowanych tematów i realizowanych pomysłów, pozwalając na rozwijanie własnych zainteresowań i pasji.

W ostatniej części sesji, zatytułowanej *Wspomnienia*, udział wzięli między innymi dr Aniela Kaczanowska, prof. dr hab. Jan Kaiser, prof. dr hab. Maria Kielar-Turska, dr hab. Dorota Kubicka, dr Maria Ligeża, dr hab. Grażyna Makiełło-Jarża, dr Barbara Niżankowska-Półtorak, dr Barbara Sanicka, dr hab. Magdalena Smoczyńska. Uczestnicy zarówno odnosili się do osobistych wspomnień i inspiracji, jak i przywoływali sposób bycia i pracy Marii Przetacznik-Gierowskiej. Z wypowiedzi tych wyłaniał się spójny obraz Pani Profesor jako osoby niezwykle zaangażowanej

w pracę, która była realizacją prawdziwej pasji naukowej. Zaangażowanie to przejawiało się nie tylko we własnej działalności naukowej, którą cechowała nadzwyczajna (podkreślana zgodnie przez wiele osób) dokładność i drobiazgowość analiz, ale także w stwarzaniu warunków sprzyjających rozwojowi naukowemu uczniów i współpracowników, poprzez umożliwianie wyjazdów zagranicznych i wspieranie indywidualnych pomysłów naukowych. W szczególności uwydatniono inspirowanie prac z pogranicza dziedzin – na przykład psychologii, psycholingwistyki czy defektologii, oraz inspiracje metodologiczne, związane z akcentowaniem znaczenia metody obserwacyjnej i drobiazgowej analizy danych. Wyrażna była również Jej świadomość wagi działań praktycznych, przejawiająca się

zarówno w łączeniu pracy naukowej z praktyką, jak i w podejmowaniu badań w obszarach istotnych dla praktyki, a także w działalności upowszechniającej odkrycia psychologiczne.

Dla uczniów i współpracowników Profesor Przetacznik-Gierowskiej spotkanie to było okazją nie tylko do przypomnienia dokonań Marii Przetacznik-Gierowskiej, ale także przywołania własnych inspiracji Jej pracą i postawą. Z kolei tym, którzy nie znali Pani Profesor, sesja dała możliwość zarówno przypomnienia namacalnych osiągnięć w postaci prac naukowych, jak i poznania bliżej Jej osoby, żyjącej we wspomnieniach i obecnej w inspiracjach naukowych i sposobie pracy badawczej, przekazanych Jej uczniom oraz kolejnym pokoleniom – co wszyscy uczestnicy zgodnie podkreślali.